

Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna
ul. Dr. Józefa Rostka 16 41-902 Bytom
tel; 032 2819405 , 032 2819406

mgr Joanna Domańska- pedagog

System rozpoznawania środowiska rodzinnego uczniów

Zasadniczym celem pracy nauczyciela jest pełny i wszechstronny rozwój każdego dziecka, wydobyć z niego wszystkich zdolności i zapewnić mu sukces. Nie trzeba dowodzić, że środowisko ma duży wpływ na kształtowanie się postaw i przekonań dzieci i młodzieży. Ono to warunkuje w znacznym stopniu rezultaty planowej pracy dydaktycznej i wychowawczej szkoły. Chodzi o to, by różnorodne tereny pozaszkolnego życia uczniów oddziaływały na nich w sposób pozytywny i wychowawczo wartościowy. W typologii pozaszkolnych środowisk wychowawczych rodzina wysuwana jest zawsze na plan pierwszy i słusznie określana mianem podstawowego środowiska wychowawczego.

Poznanie więc atmosfery panującej w rodzinie (ze szczególnym uwzględnieniem na występowanie w niej zjawisk patologicznych takich jak alkoholizm oraz przemoc, które najbardziej zagrażają prawidłowemu rozwojowi dziecka) jest niezbędne. Nie chodzi tu jednak o działania jednorazowe czy doraźne w tym względzie. Powinni do nich zostać włączeni obok wychowawcy klasy również inni nauczyciele, higienistka oraz pedagog szkolny. Daje to gwarancję uzyskania kompetentnych i pozbawionych subiektywnej oceny informacji. Przy badaniu środowiska rodzinnego trzeba zwrócić baczną uwagę na:

- Strukturę rodziny, a więc dane o wszystkich członkach rodziny.
- Sytuację ekonomiczną rodziny (praca rodziców, ich zarobki, poziom życia).
- Atmosferę panującą w rodzinie (analiza winna być przeprowadzona szczególnie pod kątem występowania zjawisk patologicznych, a więc przede wszystkim alkoholizmu, przemocy fizycznej jak i psychicznej, seksualnej, a także zaniedbań).

Metody badawcze

Do pozyskiwania informacji na interesujący nas temat niezbędne wydaje się zastosowanie różnorodnych metod. Za najwartościowsze i najskuteczniejsze spośród nich należy uznać wywiad, obserwację i ankietę. Korzystając z pierwszego z wymienionych najlepiej będzie posłużyć się tu wywiadem środowiskowym (jawnym kategoryzowanym). Przeprowadzamy go w miejscu

zamieszkania rozmówcy, łączymy go z obserwacją mieszkania i rzeczy respondenta, włączamy w wywiad większą liczbę członków jego rodziny. Dzięki bezpośredniemu kontaktowi osoba przeprowadzająca wywiad może obserwować reakcje badanego, a więc wnioskować do pewnego stopnia o prawdziwości uzyskiwanych informacji.

Drugą z nich, obserwację, przeprowadzić można bądź to w formie luźnej (swobodnej) bądź pogłębionej - celowej. Pierwszą z nich, polegającą na swobodnym zbieraniu danych w trakcie wszelkiego kontaktu między nauczycielem a uczniem, stosuje w praktyce każdy wychowawca. Nie jest ona nakierowana na określony z góry cel lecz raczej na ustawiczne rejestrowanie bodźców, których dostarczają wychowankowie, w przeciwieństwie do obserwacji pogłębionej nastawionej na z góry określony cel. W miarę potrzeb, stosując inne kryteria i mając także inne cele, możemy skorzystać z obserwacji ciągłej, a więc postrzeganiu określonego przedmiotu lub procesu na przestrzeni dłuższego okresu czasu, albo z obserwacją próbek czasowych polegającej na planowym postrzeganiu wybranego przedmiotu lub zdarzenia w krótszym - określonym z góry odcinku czasu. Niepodobna zapomnieć i o możliwości, a w niektórych wypadkach konieczności, zastosowania obserwacji całościowej, która powinna dać pełny obraz danej rzeczywistości, bądź częściowej dostarczającej dane wycinka rzeczywistości. Przy naszych analizach należy mieć świadomość, że w jednym przypadku przeprowadzamy obserwację jawną, gdy obserwator występuje oficjalnie jako badacz, w innych sytuacjach obserwację ukrytą, gdy zataja się przed badanymi, że są przedmiotem obserwacji.

Ankieta natomiast polega na zdobywaniu informacji poprzez pytanie wybranych osób za pośrednictwem drukowanej listy pytań, która zwana jest kwestionariuszem. Może ona być anonimowa lub imienna. Dla rozpoznania środowiska rodzinnego uczniów, z myślą o niesieniu im potem pomocy, musimy skorzystać, rzecz oczywista, z tej drugiej.

Ale wymienione wyżej metody zaliczane do podstawowych winny być uzupełnione metodami pomocniczymi. Wśród nich na pierwszym miejscu wymienić trzeba rozmowę, a więc odpowiednio ukierunkowany proces interakcji polegający na swobodnej wymianie ustnych wypowiedzi między osobą przeprowadzającą rozmowę a osobą badaną lub informującą o badanej osobie, który umożliwia dotarcie do sfery nieobserwowalnych faktów i przeżyć uczniów w potocznym życiu szkolnym. Nie można też zapominać o analizie dokumentów z wykorzystaniem możliwie pełnej ich gamy, czyli dokumenty pisane, cyfrowe i obrazowe, a ze względu na ich pochodzenie – dokumenty zastane i tworzone intencjonalnie, a także dokumenty oficjalne (urzędowe), wytwory własne uczniów i nauczycieli. One bowiem ubogacają nasze informacje o sytuacji rodzinnej.

Sposób przeprowadzania badań i ich etapy

Działania rozpoznawcze należy rozpocząć już we wrześniu, na progu roku szkolnego. Pierwszym ich etapem powinno być zebranie najbardziej podstawowych danych metodą ankiety na temat środowiska rodzinnego uczniów przy zastosowaniu kwestionariusza ankiety imiennej przeznaczonej dla rodziców podczas pierwszego zebrania rodzicielskiego. Należy pamiętać, by przed jej rozdaniem podać rodzicom cel badań, zapewnić o dyskrecji oraz poinformować o sposobie wykorzystania uzyskanych danych. Pozwoli to bowiem w pewnym stopniu przełamać niechęć do udzielania odpowiedzi, czy też zapobiec podawaniu nieprawdziwych informacji. Wypełnione kwestionariusze opracowuje wychowawca, a następnie konsultuje otrzymane dane z pedagogiem szkolnym.

W drugim etapie przeprowadzone powinny być przez pedagoga szkolnego w obecności wychowawcy badania ankietowe wśród uczniów. Dzięki nim rozpoznać można strukturę rodziny, ogólne dane o jej członkach, relacje występujące między nimi oraz między dorosłymi a dziećmi, stopień zaspokajania potrzeb dziecka- występujące w tym zakresie zaniedbania uniemożliwiające realizację potrzeb psychicznych i fizycznych dziecka. Ze względu na dużą liczbę pytań zawartych w kwestionariuszu ankiety powinno się to odbyć na godzinie wychowawczej, by uczniowie mieli dość czasu na udzielenie wyczerpujących odpowiedzi .

Poniżej proponowany **wzór kwestionariusza ankiety**

1. Kto Cię wychowuje?
 - matka i ojciec
 - samotny ojciec
 - samotna matka
 - inne osoby (wymień je).....
2. Jeżeli brakuje kogoś z rodziców , proszę podać tego przyczynę
 - śmierć
 - rozwód
 - inne powody (jakie?).....
3. Jeżeli masz rodzeństwo, podaj jego ilość wiek.....
4. Jeśli któreś z rodzeństwa nie mieszka razem z Tobą, podaj kto i dlaczego
5. Jeżeli w Twojej rodzinie mieszkają jeszcze inne osoby poza rodzicami i rodzeństwem, wymień te osoby.....
6. Czy Twoja matka pracuje zawodowo?
 - tak
 - nie
7. Jeżeli nie pracuje, podaj powód.....
8. Jeżeli Twój ojciec nie pracuje zawodowo, podaj powód.....
9. Czy Twoja rodzina ma samodzielne mieszkanie?

- tak
- nie

10. Z ilu pomieszczeń (razem z kuchnią) składa się mieszkanie Twojej rodziny?.....
11. Jak oceniasz swoje warunki mieszkaniowe?
 - bardzo dobre
 - dobre
 - przeciętne
 - złe
 - bardzo złe
12. Która z osób Cię wychowujących wyraźnie dominuje w domu?
 - ojciec
 - matka
 - inne osoby (wymień je).....
 - żadna z osób mnie wychowujących nie dominuje
13. Jak oceniasz współżycie wychowujących Cię osób?
 - zgodne
 - mało zgodnie
 - niezgodne
14. Jeżeli uważasz , że jest ono mało zgodne lub niezgodne, podaj przyczynę konfliktów
15. Czy któraś z osób mieszkających z Tobą nadużywa alkoholu?
 - tak
 - nie
16. Jeżeli tak, podaj kto.....
17. Czy zdarza się , że któraś z osób Cię wychowujących częściej Cię alkoholem
 - tak, bardzo często
 - tak, często
 - tak, sporadycznie
 - nie, nigdy się to nie zdarza
18. Jeżeli ma to miejsce, kim jest ta osoba.....
19. Czy zdarza się, że chodzisz głodny(a) , bo w domu brakuje jedzenia?
 - bardzo często
 - często
 - rzadko
 - nigdy
20. Twoje potrzeby materialne są zaspokajane (tu możesz wybrać więcej niż jedną odpowiedź), bo:
 - jesteś ubrana (y) tak jak Twój rówieśnik
 - możesz uczestniczyć w wycieczkach i imprezach szkolnych

- możesz wyjeżdżać na wakacje
 - masz wszystkie książki i przybory szkolne
21. Twoje potrzeby materialne nie są zaspokajane (tu możesz wybrać więcej niż jedną odpowiedź), bo:
 - wychowujące mnie osoby nie mają pieniędzy
 - wychowujące mnie osoby wydają pieniądze na coś innego
 - sam(a) muszę starać się o pieniądze
 22. Gdy masz jakiegokolwiek problemy w nauce, do kogo z dorosłych członków rodziny zwracasz się o pomoc?.....
 23. Jeżeli nie możesz liczyć na taką pomoc, to jaki jest tego powód?
 - brak czasu
 - brak zainteresowania
 - brak wiedzy lub umiejętności dorosłych z danego zakresu
 - inny powód (podaj jaki).....
 24. W jakim stopniu wychowujące Cię osoby interesują się Twoimi osobistymi sprawami, czy problemami?
 - bardzo dużym
 - dużym
 - małym
 - żadna z osób nie interesuje się moimi sprawami czy problemami
 25. Czy wychowujące Cię osoby stosują wobec Ciebie nagrody?
 - tak
 - nie
 26. Czy dorośli członkowie rodziny stosują wobec Ciebie kary fizyczne?
 - tak
 - nie
 27. Jeśli tak, jakie są to kary?
 - bicie ręką
 - bicie przedmiotem (np. paskiem)
 - policzkowanie
 - inne (wymień jakie)
 28. Która z wychowujących Cię osób dopuszcza się tych kar?
 - matka
 - ojciec
 - inne osoby (wymień je).....
 29. Jak często owe kary fizyczne są wobec Ciebie stosowane?
 - bardzo często
 - często
 - rzadko
 30. Jakie są Twoim zdaniem przyczyny ich stosowania wobec Ciebie?.....
 31. Czy uważasz, że w zachowaniu wychowujących Cię osób naruszona została Twoja sfera intymna (seksualna)?

- tak
- nie

Po zakończeniu badań ankietowych zadaniem pedagoga szkolnego jest opracowanie ich wyników, a także dostarczenie wychowawcy listy wychowanków (ankieta bowiem nie może być anonimowa), których atmosfera domowa budzi niepokój. Uczniowie ci powinni być następnie przedmiotem ukierunkowanej obserwacji (tu posługujemy się połączeniem kilku rodzajów obserwacji: ukrytej, próbek czasowych, częściowej, kompleksowej i standaryzowanej, a więc uwzględniającej ściśle określone kategorie zachowań ucznia). Winna być ona przeprowadzona na podstawie przygotowanego wcześniej „Kwestionariusza obserwacyjnego dziecka” z wyszczególnionymi zaniechaniami w opiece nad dzieckiem oraz przejawami krzywdzenia - fizycznego jak i psychicznego – dziecka, mogącymi wskazywać na fakt istnienia przemocy względem dziecka w rodzinie.

Wypełnianie owego kwestionariusza polega na uchwyceniu tych faktów. Z tego względu należy uwrażliwić szczególnie nauczycieli wychowania fizycznego oraz higienistkę, by rejestrowali obrażenia fizyczne lub inne negatywne objawy somatyczne – domniemany efekt stosowania przemocy. Przy prowadzeniu obserwacji należy jednak unikać subiektywnych nastawień, dbając o ujmowanie faktów nie zniekształconych ale i nie pozbawionych wszystkich najdrobniejszych szczegółów. Należy też wykazywać wnikliwość w poszukiwaniu uwarunkowań i zależności zachodzących między poszczególnymi elementami.

Trzeba w tym miejscu zaznaczyć, iż dla ułatwienia prowadzenia obserwacji zachowania te winny zostać pogrupowane według trzech kryteriów: pierwsze z nich bierze pod uwagę zarówno bezpośrednie jak i odleglejsze skutki przemocy (jej następstwa często dają o sobie znać dopiero po upływie dłuższego czasu), drugie - specyficzność objawów, trzecie - typ objawów, ponieważ następstwa przemocy manifestują się w różnorodnych zakresach funkcjonowania. Należy przypomnieć, iż obserwacja na podstawie kwestionariusza powinna być prowadzona równoległe przez wychowawcę, higienistkę jak i pozostałych nauczycieli, by uniknąć uproszczonych i subiektywnych ocen mogących wynikać z uprzedzeń do ucznia z racji jego złych wyników w nauce czy niewłaściwego zachowania.

W przypadku alarmującej sytuacji rodzinnej pedagog szkolny wraz z wychowawcą powinni w oparciu o wypełnione kwestionariusze obserwacyjne przeprowadzić „Wywiad środowiskowy”. Należy przy tym pamiętać, by wcześniej powiadomić osobę, z którą chcemy przeprowadzić wywiad, i uzgodnić z nią taki termin, który będzie dla niej dogodny. Jest to niezbędny warunek powodzenia badawczego wywiadu. Innym ważnym warunkiem umiejętnego przeprowadzenia wywiadu jest zaufanie, szczerłość i przychylność

badanego. Takt, uprzejmość i dyskrecja to niezbędne środki do stworzenia odpowiedniej do tego atmosfery.

Nie można zapominać, że dopełnieniem wspomnianych metod jest rozmowa z rodzicami ukierunkowana na poznanie sytuacji rodzinnej (gdy nie można przeprowadzić wywiadu środowiskowego), czy z samym dzieckiem o jego sytuacji i samopoczuciu w rodzinie, a wśród analizowanych dokumentów warte szczególnej uwagi są wypracowania tematycznie uczniów związane z rodziną, zaś z dokumentów niepisanych - rysunki na zadany temat związany z środowiskiem rodzinnym (np. „Ja i moja rodzina”).

Wszystkie zebrane dane na temat środowiska rodzinnego ucznia należy umieścić na kartach indywidualnych uczniów. Należy je jednak zabezpieczyć przed wglądem osób do tego nieuprawnionych. Stąd najstosowniej będzie oddać całą kartotekę pod opiekę pedagoga szkolnego, jako depozytariusza i gwaranta zachowania tajemnic, które powinny być udostępniane wyłącznie przez niego, w uzasadnionych przypadkach.

Opisany system rozpoznawania środowiska rodzinnego uczniów podejmowany obowiązkowo w początkowym okresie pobytu dziecka w szkole nakłada jednak na wychowawców, nauczycieli i pedagoga szkolnego obowiązek nieustannego weryfikowania zebranych danych w trakcie całego procesu edukacji. Zaniechanie tego byłoby jawnym naruszeniem powinności szkoły, skazywałoby bowiem wielu uczniów na funkcjonowanie w niej pod prężierzem jednorazowej negatywnej diagnozy (nawet jednorazowy osąd pozytywny może zniekształcić proces edukacji).

Niektóre najnowsze polskie opracowania:

- M. Babiuch, Jak współpracować z rodzicami „trudnych” uczniów, Warszawa 2002
- A. Rechnio, Czy znasz swoich uczniów, „Wszystko dla Szkoły” nr 9/2002
- W. Więch, Poznanie ucznia, „Edukacja i Dialog” 9, 2001, s. 101-104.
- R. Wolska, Jak poznaję i integruję klasę, „Wszystko dla Szkoły” 9,

Wzór kwestionariusza ankiety

Ankieta imienna dla rodziców

Szanowni Państwo

Niniejsza ankieta przeznaczona jest dla rodziców. Jej celem jest zebranie podstawowych informacji na temat sytuacji rodzinnej uczniów naszego gimnazjum. Ankieta jest imienna należy podać imię i nazwisko stąd też bardzo proszę o szczerą wypowiedź. Wybraną odpowiedź należy podkreślić lub wpisać w odpowiednie miejsce.

Z góry dziękuję za udzielenie odpowiedzi.

IMIĘ I NAZWISKO RODZICÓW (OPIEKUNÓW)

1. Czy Pana (i) rodzina jest :
 - a) pełna
 - b) niepełna - proszę podać z jakiego powodu? (śmierć , rozwód) inny powód jaki?.....
.....
 - c) zrekonstruowana

2. Ile dzieci i w jakim przedziale wiekowym posiada pan(i)?
 - a) 0 – 6 lat
 - b) 7 – 12 lat
 - c) 13 – 15 lat
 - d) 16 i więcej lat

3. Jak określa Pan(i) swoje warunki mieszkaniowe ?
 - a) bardzo dobre
 - b) średnie
 - c) złe
 - d) bardzo złe

4. jak określa Pan(i) swoje warunki finansowe ?
 - a) bardzo dobre
 - b) średnie
 - c) złe
 - d) bardzo złe

5. Jakie są źródła utrzymania pana(i) rodziny ?

